

Manda dönemi boyunca Fransa, Fransız yönetici ve danışmanlar aracılığıyla Suriye'yi tüm sömürgelerinde olduğu gibi, kendi çıkarları adına etkin bir şekilde yönetmiştir.

Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış

A short Historical Perspective on Today's Conflict in Syria

Ayşe TEKDAL FİLDİŞ

Abstract

When the Allied powers advanced into Syria, the political divisions of the country followed the lines of the provincial administrative divisions of the Ottoman Empire, and in the late Ottoman period territorial borders of Syria were virtually nonexistent.

The Middle East, as we know it from today's headlines, emerged from decisions made by the Allies during and after the First World War. Great Britain and France transformed what had been relatively quiet provinces of the Ottoman Empire into some of the least stable and internationally explosive states in the world. Soon after the Allied Power's occupation the southern part, Palestine, was assigned to Great Britain, and the other, Syria and the Lebanon, was assigned to France. The partition lines in the Arab provinces of the Ottoman Empire originally laid down the terms of the secret Sykes-Picot Agreement in April-May 1916. The agreement gave the Mesopotamia (Iraq), the Gulf, and the regions bordering Palestine to Great Britain; on the other hand, Syria and most of the eastern part of the region to France. The process of political radicalization was initiated during the era of the French Mandate; the French legacy to Syria was almost a guarantee of political instability. The creation of Greater Lebanon destined the Lebanese to an unstable political system which is based on sectarian rivalries.

This study will focus on the establishment of the French Mandate, its implementation, and the partition process of the Greater Syria. It will also review France's responsibilities under the Mandate Act of the League Nations. It will also briefly examine the effects of the French mandatory policy on the religious minorities in Syria and its long term consequences which was carried on after the independence.

Keywords: French Mandate, Greater Syria, Partition Process, Minorities

Ortadoğu'nun kaderini çizen paylaşım kararları temel olarak Büyük Britanya ve Fransa tarafından 1920 Nisan'ındaki San Remo Konferansı'nda alındı. Eski Osmanlı vilayetleri, Wilson Prensipleri gereği açıkca sömürgeleştirilemiyordu ve bu yüzden manda olarak adlandırılan oluşumlara bölündü.

Giriş

Müttefik kuvvetler Suriye'ye girdiğinde bölgenin siyasi bölünüşü Osmanlı İmparatorluğu'nun idari vilayet birimlerinin çizgilerini taşımaktaydı. Başka bir anlatımla Suriye'nin kesin ve tanımlanmış sınırları yoktu. Yirminci yüzyılın başlarına kadar Suriye coğrafi bir kimlikti. Bugün içinde Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail ve Ürdün'ü içeren tüm bölgeyi kapsamaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra yeni ulusal kimlikler, vatandaşlıklar ve sosyal sınıflar ortaya çıktı ve bunlardan bazıları bir arada var olarak, bazıları çatışarak ve birbirini yok etmeye çalışarak eski kimliklerin ve yapıların yerine geçti. Bu süreç nasıl gelişti bunu anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasının ardından bölgeye yerleşen güçlerin politikalarına bakmak gerekiyor.

Günümüzdeki anlamıyla ve sınırlarıyla basından, gazete manşetlerinden ve kitaplardan tanıdığımız bugünkü Ortadoğu, İtilaf Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında verdikleri kararlardan ve bölgeyi paylaşmak için çizdikleri sınırlardan doğmuştur. Büyük Britanya ile Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun nispeten sakin eyaletlerinden birini, dünyanın en istikrarsız, uluslararası tartışmalara en açık ve en yoğun çatışmaların yaşandığı bölgelerinden biri haline getirmişlerdir.

İtilaf Devletleri'nin bölgeyi işgalinden sonra güney kısım, yani Filistin Büyük Britanya'ya, geri kalan bölgeler, yani Suriye ile Lübnan ise Fransa'ya verilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eya-

letlerinin sınırları aslında Nisan-Mayıs 1916'da imzalanan gizli Sykes-Picot Anlaşması'yla belirlenmişti. Bu anlaşma Mezopotamya'yı (Irak), Körfez'i ve Filistin'i çevreleyen bölgeleri Büyük Britanya'ya, Suriye ve en doğu kesimleri ise Fransa'ya bırakıyordu. 1920 San Remo Konferansında Ortadoğu'nun kalbine saplanan bir hançer olarak manda yönetimleri karara bağlandı ardından da Milletler Cemiyeti tarafından onaylandı. Milletler Cemiyeti kararı onaylamadan önce bölgesel paylaşım ve işgal zaten fiilen tamamlanmıştı.

Suriye'de siyasi radikalleşme süreci Fransız Mandası sırasında başladı. Fransızların Suriye'ye bıraktığı en güçlü siyasi miras, kesin bir politik istikrarsızlıktı. Büyük Lübnan'ın (Greater Lebanon) kurulması, Lübnanlıları mezhep çekişmelerine dayalı istikrarsız bir siyasi sisteme mahkûm etti, Fransa'nın Suriye'de manda yönetimi döneminde uyguladığı ve Fransız çıkarlarına yönelik suni bölgesel bölünmeler günümüzde Suriye'de yaşanmakta olan çatışmaların ilk tohumlarını toprağa gömdü.

Bu çalışma Fransız Mandası'nın kuruluşuna, yürütülüşüne ve Büyük Suriye'nin (Greater Syria) bölünme sürecine odaklanacak, Fransa'nın Milletler Cemiyeti Manda Kararı altındaki yükümlülüklerini ne kadar yerine getirdiğine bakacaktır. Ayrıca Fransız manda politikasının Suriye'deki bölgesel ve dini azınlıklar üzerindeki etkileri ve bağımsızlık sonrasında da devam eden uzun vadeli sonuçları da kısaca ele alınacaktır.

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisine ve ardından parçalanışına sahne ol-

muştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip İtilaf Devletleri, Büyük Britanya ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletlerini kendi çıkarları doğrultusunda bölüştüler. 1918'e kadar, yaklaşık dört yüz yıldır, bugün Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail olarak adlandırdığımız ülkeler Büyük Suriye ya da daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye vilayetleri olarak biliniyordu. Savaşın son Araplar topraklarının parçalanışını, iki Avrupalı gücün suni sınırlar dayatışını, Fransa'nın Filistin'i önce Büyük Britanya'ya, son olarak da Siyonistlere bırakışını ve Fransa'nın Büyük Suriye'yi dinî, etnik, mezhepsel ve coğrafi çeşitliliğinden faydalanıp bölerek Arap milliyetçilerinin suni kabul ettiği oluşturmaya bölüşünü çaresizce izlediler.

Birinci Dünya Savaşı, Fransız hâkimiyetinin genişlemesinin son aşamasını da beraberinde getirdi. İtilaf Devletleri'nin galibiyetinden sonraki barış görüşmelerinde Fransa ilk kez Ortadoğu'da hâkimiyet kazanmış oldu. Fransa Ortadoğu'daki mandalarını bölgedeki askerî harekâtlarla değil, Batı Cephesi'nde sürdürülen diplomatik müzakerelerle elde etti. O zamana dek Fransa'nın Ortadoğu'da kayda değer bir askerî varlığı yoktu. Savaşın sonunda Filistin ve Suriye'deki Fransız askerlerinin toplamı "3.000 Ermeni, 3.000 Afrikalı ve savaşmak zorunda kalmayacakları bölgeye gönderilirken vaat edilmiş 800 Fransız"dan ibaretti.¹ Ortadoğu söz konusu olduğunda Fransa'nın pazarlık gücü büyük ölçüde Avrupa'da masa başında Büyük Britanya'ya verdiği tavizlere dayanıyordu.

Fransa'nın Ortadoğu'daki toprak edinme ve hâkimiyet kurma hevesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan hemen önceki yıllarda parçalanmaya başlamasıyla iyice güçlendi. 1911'in sonunda Ortadoğu ilk kez Fransız sömürgecilik hareketinin ilgi odağı olarak Afrika'nın yerini almıştı. Kuzey Afrika'daki olaylar da bu değişimi kolaylaştırmıştı. Ekim ayında İtalya Trablus'u, Türklerin elindeki son Mağrip toprağını işgal etti ve bu işgal, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne ağır bir darbe daha indirdi.² Sömürgeciler Cezayir ve Tunus'taki Fransız egemenliğinin selameti için Fas'ı almanın çok önemli olduğuna karar vermişlerdi. Fas'ı

ele geçirdikten sonra ise Müslüman Mağribi'nin denetimini sağlamak için Suriye'de Fransız hâkimiyetini gerekliliğini savunmaya başladılar: "Fransız politikasının eksenini Akdeniz'dedir. Bu eksenin bir kutbu Cezayir, Tunus ve Fas'tan geçerek batıya uzanır, diğeri ise doğuya, Suriye, Lübnan ve Filistin'e ulaşmalıdır."³

1915 yılında Suriye'nin sınırları belirsiz olsa da Fransızların Suriye'ye yönelik hevesleri gayet açık ve belirgindi, fakat bu hevesleri gerçekleştirecek askerî güçten yoksundular. Avrupa'daki askerî taahhütleri Ortadoğu'daki savaşta önemli bir rol almalarını engelliyordu. İngilizleri de kendilerinden uzaklaştırmaktan endişe ediyorlardı, bu nedenle ellerindeki en güçlü koza, diplomasiye müracaat ettiler.

Ortadoğu'nun kaderini çizen paylaşım kararları temel olarak Büyük Britanya ve Fransa tarafından 1920 Nisan'ındaki San Remo Konferansı'nda alındı. Eski Osmanlı vilayetleri, Wilson Prensipleri gereği açıkça sömürgeleştirilemiyordu ve bu yüzden manda olarak adlandırılan oluşumlara bölündü. Bu mandalar ülkelere belli koşullarla ve dışarıdan bir makamın (Milletler Cemiyeti'nin) gözetiminde veriliyordu ve temel amaç olarak sömürgeciliği tasviyeye yönelikti. Manda yönetimleri bu ülkeler kendi kendilerini yönetecek bir düzeye erişip, bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar bazı büyük devletlere verilen ve yükümlülükleri olan bir yetkiydi. Sonraki on yıl boyunca bu topraklardaki nüfus, keyfi ve suni şekilde bölündü. Bölgedeki mandacı güçler olan Büyük Britanya ve Fransa, yeni sınırlar ve toplumsal hudutlar belirlediler. Hatta Fransa, Suriye'de daha da ileri gidip ulusal bir hükümet yönetimi altında yarı özerk eyaletler meydana getirdi. Bu toprakları kendi kendini yönetecek bağımsız ülkeler haline getirmek bir yana bölgesel parçalanmalara yol açtılar.

1920 Nisan'ında San Remo Konferansı'nda alınan kararla mandalar Fransa ile Büyük Britanya'ya verilmiş, bu da Ortadoğu tarihinde bir dönüm noktası meydana getirmiştir. San Remo'da mandaların yapısına Büyük Britanya ve Fransa beraber karar vermişlerdi. Sınırlar konusundaki tartışmalar bitmek bilmemiş, nihayet Fransa Filis-

Suriye’de ve genel olarak Ortadoğu’da sürmekte olan savaşların, anlaşmazlıkların ve yürütülen politikaların merkezinde Büyük Britanya ve Fransa’nın sömürgecilik politikaları yer almaktadır.

tin ile Musul’u Britanya’ya bırakmayı ve Musul petrolünün yüzde 23,75 hissesini almayı kabul etmişti.⁴

Fransa, Şam’ın işgalinden iki yıl sonra Lübnan ve Suriye mandasını Milletler Cemiyeti’nden teslim aldı. Şam’ın işgalinden sonra Fransız Başbakanı Alexandre Millerand, Suriye’nin bundan sonra Fransa’nın elinde kalacağını “(Suriye’nin) tamamı ve sonsuza kadar” diyerek ilan etti.⁵

29 Ekim 1923 tarihinde Suriye’de manda rejimi yürürlüğe girerken Fransa, sınırları kendi istediği biçimde şekillendirmiş ve Milletler Cemiyeti’nin feshedemeyeceği bir Fransız yönetimi kurulması için gereken fiili düzenlemeleri zaten yapmıştı.⁶

26 Temmuz 1920’de Fransızlar Şam’ı almışlar ve Fransız makamları Büyük Suriye’yi bölmeye başlamışlardı. Suriye beş alt bölüme ayrılmıştı;

birincisi Trablus, Beyrut, Sayda, Sur gibi önemli kentleri de kapsayan Büyük Lübnan; ikincisi Halep, Hama, Humus, Şam’ın dâhil olduğu, Suriye Devleti adı verilen bölge; üçüncüsü en önemli kenti Süveyda olan dağlık Cebel-i Dürzi bölgesi; dördüncüsü en önemli şehri Lazkiye ile Lazkiye Sancağı; beşincisi ise teoride Suriye’nin bir parçası, uygulamada ise ayrı ve özel bir özerk yönetime tabi olan Hatay Sancağıydı.⁷

Coğrafi (Büyük) Suriye, Arapların çoğunlukta olduğu bir bölgeydi ve özellikle Sünni Araplar arasında güçlü bir Pan-Arap milliyetçiliği hâkimdi. Bunun sonucu olarak, Fransızlar Suriye’yi parçalayıp kendi istedikleri şekilde biçimlendirmek için yerel ve toplumsal siyasi partikularizmin avantajını kullanmaya çalıştılar.⁸ Toplumsal farklılıkları ve istekleri vurgulayarak siyasi gerçekliklere ve halkın isteklerine boyun eğdiklerini iddia ettiler.⁹ Ancak boyun eğdiklerini iddia ettikleri

Sömürgeci siyasetin amacı, ulusal bağımsızlık hareketini bastırmaktı. Bunun bir yolu olarak da hâlihazırda var olan ayrılıkçılık ruhunu besleyerek toplumsal farklılıkları derinleştirmek ve kışkırtmak siyasetini izledi. Dinî ve ulusal azınlıkların ayrılıkçılığı ve partikülarizmi, bu azınlıkların yerel çoğunluğu oluşturduğu bölgelere özerk statü verilerek teşvik edildi.

siyasi gerçeklik anlayışları, her nasılsa Fransızların; Suriye'nin bütünlüğünü savunanların tepkilerini ve Arap milliyetçiliğini zayıflatma arzularına ve Fransız hayranı azınlıklarla yakınlaşarak egemenliklerini güçlendirme çabalarına gayet uygun düşüyordu.

Suriye'deki Fransız mandasının kuruluşu ve sürdürülebilirliği, zayıflatılmış ve bölünmüş bir Arap milliyetçiliğine bağlıydı. Strateji, önce milliyetçi his ve hareketleri önlemek için Suriye'yi çeşitli idari bölgelere ayırmak, ardından da Fransız hâkimiyetini kolaylaştıracak kukla bir yerli yönetim meydana getirmek üzerine kuruluydu. Geriye sadece kaç eyaletin yaratılacağı, bu eyaletlerin hangi esaslara göre bölüneceğine karar vermek kalmıştı.

Bu süreç ilk olarak Büyük Lübnan'a odaklanılmasıyla başladı. Bugün bildiğimiz modern haliyle Lübnan hiçbir zaman bir devlet, hatta tanımlanmış bir coğrafi bölge olmamış, on altıncı yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak var olmuş ve süregelmişti.¹⁰ Bölge bugünkü Lübnan'ı oluşturan ve çoğunlukla farklı kabile topluluklarından meydana gelen, Fransızların 1920'de kurduğu yeni Büyük Lübnan Devleti'ni de içeriyordu. Din açısından bakıldığında Hıristiyan Marunîler, Dürzîler, Şiiler, Sünniler ve bunların yanı sıra Yunan Ortodoksları ve Katolikleri ve diğer Katolik gruplardan oluşan azınlıklar mevcuttu. Marunîler kurtuluşun Fransa'da olduğunu düşünüyorlardı ve başından beri Fransızların en büyük destekçisi olmuşlardı. 1919'da Patrik Hawayik, Fransa'nın himayesinde Büyük Lübnan oluşturulmasını talep eden

Marunî cemaatinin liderliğini yapmaya dünden hazırды. Marunîlerin hayalleri nihayet gerçek olmuştu. Büyük Lübnan Devleti kurulmuştu ve büyük ölçüde Hıristiyan nüfusun yaşadığı dağların yanı sıra Müslümanların çoğunlukta olduğu Trablus, Sayda, Sur gibi kıyı şehirleriyle bu şeridin idari kısmı olan ve Hıristiyan ve Müslüman nüfusların neredeyse eşit sayıda olduğu yönetim merkezi Beyrut'u da kapsıyordu. Ayrıca Fransa çoğunlukla Sünni Müslüman nüfusun yaşadığı, verimli Bekaa Vadisini de Suriye idaresinden alıp genişletilmiş Lübnan devletinin sınırlarına kattı. Lübnan'ın yeni "vatandaşları"nın çoğu Marunî hâkimiyetindeki Lübnan'ın bir parçası olmak istemediler ve Suriye'nin geri kalanına katılmak için mücadele ettiler.¹¹ Müslümanlar, özellikle de Sünniler Büyük Lübnan'a katılmaya hiç hazır değildiler ve sonraki yıllarda Lübnan'a yeni eklenen bölgelerin Suriye'ye iadesi için savaştılar. Lübnan'daki en güçlü iki Dürzî ailesi, Canbulat ve Arslan aileleri tarafından yönetilen Dürzîler de Lübnan'daki Fransız hâkimiyetine şiddetle karşıydılar. Güneydeki Jabal Amil bölgesinde yaşayan Şiiler geçmişten gelen güvensizlik sebebiyle hem Sünnilerden hem Hıristiyanlardan korkuyor, Suriye ile ilişkinin gevşek tutulmasını istiyorlardı.¹²

Lübnan'ın Büyük Suriye'den ayrılmasından sonra ikinci adım Suriye'nin arta kalan kesimlerini parçalara ayırmaktı. Fransız yönetimi "böl ve yönet" şeklinde tanımlanan klasik sömürge politikasını izleyip bu toprakları suni olarak bölgesel ve etnik sınırlarla ayırdı. Halep ve Şam Devletleri kuruldu, bunlardan sonra gelen ve Suriye'nin diğer iki büyük şehri olan Hama ve Humus da

Şam Devleti'ne dâhil edildi. 1920'de bu iki devlet de yerli halktan atanan ve Fransız danışmanların desteklediği valilerce yönetiliyordu. Önemli ölçüde Türk nüfus barındıran Hatay Sancağı ise sözde Halep Devleti dâhilindeydi, ama büyük ölçüde özerk bir idareye sahipti. Siyasi parçalamaya çabalarını daha da öteye götüren Fransa, Suriye'nin bölgesel olarak toplu bir biçimde yaşayan iki azınlık grubunun, Nusayrilerle (Fransızlar Nusayrileri Alewife 'Alevi' olarak adlandırıp Nusayri tanımını kullanmadılar) Dürzilerin ayırt edici özelliklerini ısrarla vurguladı. Fransız yöneticilerin gözünde; büyük ölçüde Sünni Müslüman toplum tarafından desteklenen Arap milliyetçiliği; Hıristiyanlar, Fransa'nın bölgedeki konumu ve aykırı (heterodox) Müslüman topluluklar için bir tehdit oluşturuyordu. Bu nedenle Fransa'nın kendi çıkarlarını korumak adına Dürzilerle Nusayriler arasında dostane bir ilişkiyi teşvik etmesi gerekiyordu. 1922'de Şam'ın güneyindeki Cebel-i Dürzî, Dürzilerin yoğun olduğu bir bölgeydi. Burada Fransız himayesi altında, kendi valisi ve seçilmiş meclisi olan ayrı bir bölge ilan edilmişti. Lazkiye'nin gerisindeki ve büyük bir Nusayri nüfusunun yaşadığı dağlık bölge de Fransızların kuvvetli himayesi altında özel bir idari sistem haline getirilip yeni bir devlet olarak ilan edildi (Alevi Devleti). Daha sonra, 1922 yılında Cebel-i Dürzî dışında kalan bölgelerin hepsi Suriye Federasyonu çatısı altında birleştirildiler. Bu federasyon 1924'te yok edilip yerini, Halep ve Şam devletleri ile (daha sonra Hatay Özerk Cumhuriyeti halini alan) Hatay Sancağını içeren Suriye devletine bıraktı. Ancak bu yeni düzenlemede Nusayri devleti hariç tutulmuştu. 1939'da, iki yıl süren uzun pazarlıklardan sonra, savaş halinde Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak amacıyla Fransa, Hatay Sancağını Türkiye'ye bıraktı. 1942'ye kadar, 1936 ile 1939 arasındaki kısa dönem dışında, Nusayri ve Dürzî devletleri idari olarak Suriye'den hep ayrı tutuldular. Suriye'nin çevresindeki farklı yönetimlere rağmen 1925'ten itibaren Şam, Halep, Humus ve Hama daima tek bir idarenin çatısı altındaydılar. Milliyetçi baskı ve yönetsel masraflar Fransa'yı Şam ile Halep'i birleştirmeye zorladı. Nusayri toprakları ile Cebel-i Dürzî, Fransa'nın Suriye'deki yönetsel varlığının büyük bir kısmında bu temel merkez-

lerden değişen derecelerde idari ayrılığa ve siyasi tecride maruz kaldılar. "Fransızların politikası gayet netti: Eğer Manda otoritesi milliyetçi hareketin belini bükemiyorsa ikinci seçenek bu hareketi doğduğu yere hapsetmekti."¹³ Manda yönetiminin sonunda Nusayri ve Dürzî toprakları Fransızlar tarafından Suriye devletine katılmıştı. Ama coğrafya, dinî farklılıklar, toplumsal ayrımcılık, bölgesel ayrılıkçılık gibi etmenlerle güçlenen azınlık bilinci, manda yönteminin bitmesinden çok uzun bir süre sonra bile Suriye'nin siyasi yaşamına büyük zarar vermişti.¹⁴

Manda döneminin büyük kısmında uygulanan bu strateji milliyetçi hareketin kapsamını ve sınırlarını belirlemeye yardımcı oldu, bu yolla Fransızlar yükselen milliyetçi hareketin Suriye'de toplu olarak yaşayan azınlıkların olduğu bölgeleri etkilemesini önlemeyi başardıkları gibi, şehirlerdeki milliyetçi muhalefetin çevredeki bölgelerle bağlantısını da kestiler. Bu strateji nedeniyle Suriye milliyetçi hareketi faaliyet alanını Şam, Halep, Hama ve Humus'un ötesine doğru genişletmekte büyük zorluklar yaşadı.

Suriye'nin Kürtler, Ermeniler, Yahudiler ve çeşitli Doğu Hıristiyan mezhepleri mensupları gibi dinî ve etnik azınlıklarından çoğu, topluca bir arada yaşamayan ve dağınık bir halde bulunan azınlık guruplarıydı. Tamamen dağılmış haldeydiler ve siyasi bütünlüğe yol açacak bir coğrafi ve siyasi dayanaktan yoksundular, oysa Nusayrilerle Dürzîler bölgesel ve birarada yaşayan politik azınlıklar durumundaydılar ve Suriye'de hatırı sayılır bir siyasi bütünlük oluşturmuşlardı. Ancak sonunda Fransızların desteğine rağmen Nusayri ve Dürzî toplulukları ulusal oluşumlar halinde varlıklarını sürdüremediler. Özerklikleri büyük ölçüde, Suriye'nin bütünlüğünü yıkmak isteyen Fransızlar tarafından desteklenmişti.¹⁵

Sömürgeci siyasetin amacı, ulusal bağımsızlık hareketini bastırmaktı. Bunun bir yolu olarak da hâlihazırda var olan ayrılıkçılık ruhunu besleyerek toplumsal farklılıkları derinleştirmek ve kıskırtmak siyasetini izledi. Dinî ve ulusal azınlıkların ayrılıkçılığı ve partikularizmi, bu azınlıkların yerel çoğunluğu oluşturduğu bölgelere özerk statü verilerek teşvik edildi.

Fransız yönetimi manda dönemi süresince Milletler Cemiyeti Manda Yönetmeliği hükümlerini yerine getirmemiş ve bu hükümlerin bir gereği olan etkin ve kendini devlet yönetimine adanmış seçkin ulusal yöneticiler yetiştirmekten bilinçli olarak kaçındı ve bu da Suriye'nin Sünni Arap çoğunluğuyla azınlıklar arasındaki ilişkiyi yavaş yavaş bozdu. Fransız mandası sırasında Suriye'nin defalarca bölgelere ve alt bölgelere ayrılması¹⁶ birleşik ve ortak hareket eden bir yönetici tabakasının oluşmasını engelledi. 1946 Nisan'ında son Fransız askeri çekildiğinde Suriye'nin bağımsızlık sonrası siyasi bütünleşmesinin önündeki en büyük engel olan bölgecilik veya yerelcilik güçlü bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etti.

Fransız mandası sırasında başlayıp bağımsızlık dönemine de taşınan temel sorun, Suriye'deki çeşitli ulusal liderliklerin Arap birliğini başlıca siyasi hedef olarak görmeyi reddetmesiydi. Bu gruplar ve liderlikleri Suriye milliyetçiliği, Pan-Arap birliği ile kendi çıkarları arasında zor bir ikilem yaşıyordu.¹⁷ Suriye'nin çeşitli gruplara bağlı siyasi seçkinleri politik fikirleri ve tercihleri nedeniyle birbirlerine yabancılaştırıldılar. Belki de en gözle görülür ve şiddetli gerilim, Arap milliyetçiliğinin en yüksek ideali olan Arap dilini ve kültürel mirasını paylaşan herkesi kapsayacak tek bir bağımsız siyasi birlik yaratılması ile yerel/bölgesel arzu ve endişelere odaklanma eğilimi arasında yaşanmıştır.

1946'da sağlanan bağımsızlıktan sonra Suriye'nin milliyetçi liderlerini, bölgesel olarak topluca yaşayan azınlıklar ile dağınık bir halde yaşayan azınlıkları (Kürtler, Çerkesler, Ermeniler gibi) bütünleştirmek gibi muazzam ve zorlu bir görev bekliyordu. Bağımsızlık sonrasında Suriye hükümetinin en büyük hedefi, Fransız idaresinde en çok bölgesel azınlıkların (Nusayriler ve Dürziler) faydalandığı, meclisteki bölgesel ve toplumsal temsili azaltmak ve yavaş yavaş yok etmektir.¹⁸ Bu doğrultuda atılan en büyük adımlardan biri Fransız mandasının Nusayriler ile Dürzilere verdiği bazı yetkileri kaldırmaktı. Şam'da merkezi bir yönetim kurulması için bu yetkilerin yok edilmesi kararı azınlıklar arasındaki anlaşmazlıkları tetikledi. Şam'daki Sünni yöneticiler Lazkiye'yi Suriye'ye katıp Nusayrilerin devletini

fiilen ortadan kaldırdılar. Nusayrilerin meclisteki koltukları ve Nusayrilerin medeni kanunlarını uygulamak için kurulmuş olan mahkemeler de kaldırıldı. Nusayriler sıradan Suriye vatandaşları olmaya alışıp Nusayri devleti hayallerinden vazgeçtiler. Yaşandığı dönemde pek de önemli görünmeyen bu değişim aslında sonradan Suriye siyasetinde yeni bir çağın başlangıcına, Nusayrilerin siyasi yükselişine yol açmıştır.¹⁹

Manda dönemi boyunca Fransa, Fransız yönetici ve danışmanlar aracılığıyla Suriye'yi tüm sömürgelerinde olduğu gibi, kendi çıkarları adına etkin bir şekilde yönetmiş, Fransız onayı olmadan hiçbir önemli karar verilmemiştir. Neredeyse yirmi yıllık Fransız mandasından sonra bağımsız kalan Suriye, uzunca bir süre kendini idare edebileceği kurumlardan ve bölgesel birlikten yoksun bir ülke halinde kalmayı sürdürmüştür.

Bağımsızlıktan sonra Pan-Arapçı, Baasçı, Büyük Suriye ve Filistin yanlısı sloganlar pek çok siyasi hareketin ana fikrin oluşturuyordu, ama yerel ve bölgesel sadakatler siyasi ve sosyal bağlılıkları etkilemeyi sürdürüyordu. Bilinçli bir şekilde ve bu amaç uğruna uygulanan Fransız manda politikaları Suriye ulus devletine yönelik bağlayıcı, somut bir sadakatin gelişmesini önlemişti. Moshe Ma'oz'un belirttiği gibi, "1946'da bağımsızlığına kavuştuğunda Suriye kesinlikle bir ulus-devlet değildi ve güvenebileceği tutarlı, uyumlu bir siyasi liderlikten de yoksundu."²⁰

Suriye'nin bugünkü haline gelmesinin nedeni, bölgenin sözde yeniden şekillenmesini üstlenen Büyük Britanya ile Fransa'nın, kurdukları hanedanların, devletlerin ve siyasi sistemin dayanıklılığını sağlayamamaları tam tersine uyguladıkları politikalar sonucu bölgenin sorunlarının içinden iyice çıkılmaz bir hale getirmelerinin bir sonucudur. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bölgedeki eski düzeni geri dönülemeyecek şekilde yok edip Ortadoğu'daki Türk hâkimiyetini onarılamayacak biçimde yıkmışlardır. Büyük Britanya ve Fransa 1920'lerde aldıkları kararlarla Coğrafi/Büyük Suriye'yi parçalamış, hemen veya sonraki dönemde ortaya çıkan; Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail, Ürdün gibi devletlerin sadece boyut ve sınırlarını değil, var olma haklarını da böl-

gesel bir sorun haline getirmişlerdir. 1920'lerdeki hesaplaşmalar kısmen ya da tamamen geçmişte kalmamıştır, aksine, Suriye'de ve genel olarak Ortadoğu'da sürmekte olan savaşların, anlaşmazlıkların ve yürütülen politikaların merkezinde Büyük Britanya ve Fransa'nın sömürgecilik

politikaları yer almaktadır. Fransa'nın sömürgeci "böl ve yönet" politikasının ektiği anlaşmazlık tohumları büyüyüp bugünkü Suriye'yi meydana getiren karmaşık yerel sorunları temelini oluşturmuş ve bunun bir uzantısı olarak da gerilim ve despotluğu oluşturmuştur.

DİPNOTLAR

- 1 Minutes of Foreign Affairs Commission of the Chamber, 25 Sept. 1918, Commissions Parlementaires, Chamber, Archives Nationales (AN) C 7491.
- 2 Christopher M. Andrew and A.S. Kanya-Forstner, *The Climax of French Imperial Expansion: 1914-1924*, (Stanford: Stanford University Press, 1981), p.46.
- 3 Speech by Leygues, cited by E. Flandin, *Rapport sur la Syrie et la Palestine*, (Paris, 1915), p.6.
- 4 Foreign Office (FO) 371/2541, vol. 5034. Derby to Curzon, 29 March 1920.
- 5 Aron S. Klieman, *Foundation of British Policy in the Arab World: The Cairo Conference of 1921* (London, The Johns Hopkins University Press, 1970), 51.
- 6 Peter A. Shambrook, *French Imperialism in Syria 1927-1936*, (Lebanon: Ithaca Press, 1998), p.2.
- 7 George Antonius, "Syria and the French Mandate", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1931-1939), Vol. 13, No.4 (Jul. - Aug., 1934), p.525.
- 8 Edmund Burke III, "A Comparative View of French Native Policy in Morocco and Syria", *Middle Eastern Studies*, Vol.9, No.2, (May, 1973), pp.175-86.
- 9 Philips S. Khoury, *Syria and the French Mandate; the Politics of Arab Nationalism, 1920-1945* (I. B. Tauris, 1987), 58.
- 10 E. D. Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, (London and New York, 1993), Bu çalışma 1914 öncesi Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı konusunda yapılan en kapsamlı çalışmalardan biridir
- 11 Philips S. Khoury, *Syria and the French Mandate; the Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, (I. B. Tauris, 1987), p57.
- 12 Harry N. Howard, *The King-Crane Commission*, (Beirut: Khayats, 1963) pp.38-41.
- 13 Elie Kedourie, *Islam in the Modern World and Other Studies*, (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1981), pp.58-59.
- 14 ibid, see table I-3, p.15.
- 15 Fransız manda yönetimi ve Suriye'nin bölgelere ayrılması konusunda yazarın aşağıdaki çalışmasına bakınız: Ayşe Tekdal Fildis, "The Troubles in Syria: Spawned by French Divide and Rule" *Middle East Policy*, vol. XVIII, no.4 (Winter 2011), 129-39.
- 16 ibid.
- 17 N. E. Bou-Nacklie, "Les Troupes Speciales: Religious and Ethnic Recruitment, 1916-46" *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 25, No. 4 (Nov., 1993), 656.
- 18 Suriye'de Alevi-Sünni çatışmasının tarihsel kökenleri ve Alevilerin iktidarı nasıl ele geçirdikleri konusunda yazarın aşağıdaki makalesine bakınız: Ayşe Tekdal Fildis, "Roots of Alawite-Sunnie Rivalry in Syria", *Middle East Policy*, vol. XIX, no.2 (Summer 2012), 148-156.
- 19 Daniel Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria" *Middle Eastern Studies*, Vol. 25, No. 4 (Oct., 1989), 440.
- 20 Moshe Ma'oz, " Attempts at Creating a Political Community in Modern Syria" *Middle East Journal*, Vol. 26, No. 4 (Autumn, 1972), 398.